

نقد و تحلیل جامعه‌شناختی نگرش به فساد اداری - اقتصادی (مطالعه موردی: شهروندان شهر اهواز)

ابراهیم میرزایی*

چکیده

عموماً فساد را عمل و کرداری مجرمانه و ضد جامعه تعریف می‌کنند که ناظر به سوءاستفاده از اموال دولتی و خصوصی در راستای انتفاع شخصی و گروهی و در شکل فردی یا گروهی تجلی پیدا و مسیر توسعه را ناهموار و هزینه‌های آن را چند برابر می‌کند. نگرش به عنوان آمادگی ذهنی پنهان پیش از عمل از جمله عوامل تأثیرگذار بر بروز کنش فسادانگیز و مسئله مهم پژوهش فعلی مطالعه نقش نگرش بر فساد می‌باشد. در این تحقیق، از روش کمی، پیمایش و ابزار پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها استفاده و روش‌شناسی این پژوهش توصیفی و همبستگی بوده و جامعه آماری شهروندان بالای ۱۸ سال مناطق شهری اهواز بر اساس نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی چند مرحله‌ای برابر با ۳۸۳ نفر به صورت حجم متناسب با هر منطقه در نظر گرفته شده است. نتایج نشان داد که نگرش به فساد، مقدار متوسط (۴۶ درصد) و بیشترین اندازه را به خود اختصاص داده است. همچنین از میانگین نسبتاً بالایی (۲/۱۲) برخوردار است که وضعیت مناسبی نمی‌باشد و محرز بودن مسأله اجتماعی را بیان می‌کند. آزمون تفاوت نیز ارتباط متغیر جنسیت با نگرش به فساد را معنادار و بر اساس آن مردان با میانگین ۲/۲۶ آمادگی پیش از عمل و نگرش مثبت تری به فساد در نسبت با زنان دارند. نتایج تحلیل‌های دو متغیری حاکی از رابطه نگرش به فساد با متغیرهای جنسیت، میزان احساس محرومیت، میزان دینداری و ارزیابی فایده داشتن از سوی پاسخگویان است. ضریب تعیین (R^2) به دست آمده معادل ۰.۳۷ و مقدار ارزیابی

* استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. brahimmirzaei@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۱۷

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

کیفیت مدل مسیر پژوهش SRMR برابر با ۰/۰۵ است که با توجه به کمتر بودن آن از معیار می توان نتیجه گرفت که مدل مسیر پژوهش از کیفیت لازم برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: فساد، اداری-اقتصادی، نگرش، شهروندان، جامعه شناختی، اهواز.

۱. مقدمه و بیان مسئله

نگرش به فساد و رابطه آن با عوامل جامعه شناختی موضوع اصلی مورد توجه در این مقاله است. در دنیای امروز، وجود پدیده فساد در تمام حوزه ها و ابعاد آن اعم از اداری و اقتصادی و در سطوح اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین موانع پیشرفت جوامع مطرح شده است. این پدیده صدمات جبران ناپذیری را بر ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه وارد کرده و مسیر توسعه جامعه را ناهموارتر می سازد. فساد به عنوان پدیده ای عام و جهانی در تمام ابعاد زندگی انسان نفوذ کرده و یکی از مسایل مهم اجتماعی است که امروزه اکثر کشورهای جهان کم و بیش با آن دست به گریبان اند. تاثیر مخرب فساد تا جایی است که گوناوار میردال آن را یکی از موانع توسعه ی اجتماعی می داند (بونگی، ۲۰۱۶: ۱۲۲). فساد نوع خاصی از عمل مجرمانه بر ضد منافع، امنیت و حقوق اجتماعی است که معطوف به اموال عمومی، دولتی و خصوصی است که در شکل فردی یا گروهی (سازمان یافته) تجلی پیدا می کند. این پدیده در سازمان ها، بنگاه ها و مالکیت های خصوصی و دولتی، نمود و جلوه ایی مانند ارتشا، کم کاری با هدف کسب درآمد مالی، استفاده از اموال عمومی و دولتی در جهت منفعت فردی، حساب سازی، نادرست گویی، کمیسیون گیری نامجاز و مشابه آن در تمام رده های ادارات به خود می گیرد و رفتاری است که به طور اساسی در قلمرو نابهنجاری یا آسیب های اجتماعی باید ارزیابی شود. مهمترین مسائلی که می تواند زمینه ساز رفتارهای آمیخته با فساد تلقی شود، عبارت اند از تنگناهای اقتصادی، کم رنگ شدن ارزش های انسانی، تشدید قوانین و مقررات غیر ضروری و گسترش روحیه زیاده خواهی انسانها که باعث می شود دیگران را نیز به بازی داخل کند (طالقانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۳۶). اهمیت مبارزه با فساد به صورت مشکلی جهانی سبب شد سازمان ملل در ۳۱ اکتبر ۲۰۰۳ کنوانسیون برای مبارزه با فساد تصویب کند که در آن دولت های عضو ملزم به استفاده از اقدامات لازم از جمله قانونی برای مقابله با فساد شدند. تاکنون ۱۸۰ کشور، از جمله ایران به عضویت این کنوانسیون درآمده اند. هدف این سازمان، مبارزه

با فساد و افزایش آگاهی درباره‌ی آن است، این سازمان، هر ساله نمره‌ای را برای فساد اداری و اقتصادی منتشر می‌کند، که طیفی بین ۰ (بسیار بد) تا ۱۰۰ (بسیار خوب) است. ایران با نمره ۲۸ رتبه ۱۳۸ را دارد (T.I: 2018). همچنین پروژه عدالت جهانی که بر اساس شاخص دلبیو، جی، پی حاکمیت قانون "به رتبه بندی کشورها می‌پردازد، فقدان فساد (Absence of Corruption) را یکی از ابعاد مهم حاکمیت قانون مطرح می‌کند که با توجه به سه نوع فساد یعنی رشوه خواری، نفوذ غیرقانونی و حیف و میل اموال در نسبت با حوزه‌های اجرایی-اداری، قضایی، پلیس و قانون‌گذاری سنجیده می‌شود. در این قسمت نیز رتبه ایران در سال ۲۰۱۸، ۵۷ است (WJP Rule of Law Index:2018).

فساد موجبات انحطاط و فروپاشی اجتماعی را فراهم و سیاست‌های دولتی و غیردولتی را در تضاد با منافع اکثریت قرار می‌دهد که باعث به هدر رفتن منابع ملی می‌شود و نیز کارایی و اثربخشی دولت‌ها، سازمان‌ها و تشکیلات بزرگ اداری را در هدایت امور کاهش می‌دهد. از این طریق، اعتماد مردم نسبت به دستگاه‌های دولتی و غیردولتی کاهش یافته و پیامدهایی چون بی‌تفاوتی، تبلی و بی‌کفایتی افزایش و به دنبال می‌آورد. فساد، اعتقاد و ارزش‌های اخلاقی جامعه را متزلزل می‌کند، هزینه انجام کارها را افزایش می‌دهد و شرایط رقابت‌پذیری را دشوار می‌کند. همچنین، تلاش‌های فقرزدایی را ناکام می‌کند، بی‌انگیزگی و بدبینی ایجاد می‌کند و زمینه تضعیف روحیه افراد درستکار را فراهم می‌کند، مانع سرمایه‌گذاری می‌شود و مسیر رشد و توسعه اقتصادی را با موانع بسیار مواجه و هزینه‌های توسعه را بیشتر می‌کند. این تأثیر بر اقتصادهای باز بیشتر از اقتصادهای بسته است (بلک و همکاران، ۲۰۰۵: ۱۳۲۱). نقطه مقابل فساد در تشکیلات اداری، موضوع سلامت اداری است. یعنی نظام اداری با رعایت اصول و مقررات اداری حاکم و با توجه به نظم اداری از قبل طراحی شده، وظایف خود را به درستی و خوبی و جهت نیل و حصول به بهره‌وری سازمان اجرا می‌کند (تسویک و چنگ، ۱۹۹۲: ۱۸۴). به‌طور کلی، فساد با هدر دادن منابع ملی همراه است. همچنین اهمیت مساله مورد نظر در آن است که سازمان‌ها نقش مهمی در جوامع امروزی بازی می‌کنند. از آنجا که سازمان‌ها محل تجمع سرمایه‌های اقتصادی، انسانی و مالی زیادی هستند، پتانسیل زیادی برای کارهای فراوانی دارند. بنابراین وجود فساد که بستر آن در نظام اداری و اداره امور دولتی است، باعث تضعیف روحیه کارکنان این سازمان‌ها و اتلاف انرژی می‌شود. همچنین اشاره به این نکته که منابع انسانی سازمان اساس ثروت واقعی یک سازمان را

تشکیل می‌دهد و توجه به کارکنان یکی از ابزارهای موثر برای افزایش بهره‌وری کارکنان و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و توانایی‌های فردی و گروهی آنان در راستای اهداف سازمانی است، حائز اهمیت است. در نتیجه، تخلفات و فسادهای اداری - مالی از حساسیت بسیار بالایی برخوردار بوده و دولت‌ها و سازمان‌ها به خاطر حفظ مشروعیت سیاسی و بسط کارایی ناچار به مطالعه علمی و رسیدگی عملی به این مساله هستند.

با عنایت به آنچه پیش‌تر گفته شد، وجود فساد را در هیچ کشوری نمی‌توان کتمان کرد و در نتیجه، کشور ما ایران هم از این قاعده مستثنا نیست. در حال حاضر، مسئله مبارزه با این پدیده برای نظام جمهوری اسلامی از سطح مسئله‌ای اداری فراتر رفته و به مقوله‌ای راهبردی در سطح کلان نظام تبدیل شده است. به صورتی که در اوایل سال ۱۳۸۰، در سیاست‌های کلی نظام اداری "ابلاغی مقام معظم رهبری" بر ارتقای سلامت نظام اداری و کارآمدسازی شیوه‌های نظارت و کنترل در نظام اداری تاکید شده است (بندهای ۲۴ و ۲۵). و همچنین ستادی با مشارکت سران سه قوه به منظور تدوین راهکارهایی برای مقابله با فساد اداری تشکیل شد (طالقانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۳۷). در اسناد فرادستی کشور به عنوان خط مشی‌های فراگیر و هادی (قانون اساسی، بیانات امام راحل، دیدگاه مقام معظم رهبری، سند چشم‌انداز بیست‌ساله، سیاست‌های کلی ناظر بر برنامه‌های توسعه)، به موضوع مبارزه با فساد (پیشگیری، مراقبه و مقابله با فساد) برای داشتن نظام اداری سالم و عاری از فساد، به انحاء مختلف اشاره شده است. از جمله در اصول ۳، ۸، ۴۳، ۴۹، ۵۵، ۷۶، ۷۷، ۹۰، ۱۱۰، ۱۴۱، ۱۷۳ و ۱۷۴ به کنترل و نظارت بر دستگاه‌های اجرایی و مبارزه با فساد، تباهی، انحصارطلبی، رشوه، اختلاس و... تصریح شده است (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸)، در سند چشم‌انداز، به عنوان هدف آرمانی منبعت از قانون اساسی، سلامت و از بین بردن فساد به عنوان یک آرمان مطرح شده که کشور می‌باید در طی چهار برنامه توسعه به این آرمان دست یابد "جامعه ایران در افق سند چشم‌انداز، چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت: برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به‌دوراز فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مندی از محیط زیست مطلوب" (متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۳۸۴ - ۱۴۰۰). به همین دلیل در سیاست‌های کلی برنامه‌های مختلف و به ویژه برنامه چهارم و پنجم توسعه ابلاغی از طرف مقام معظم رهبری، در چندین بند به طور صریح به موضوع مبارزه با فساد تأکید شده است. در این راستا، ایستارها و نگرش شهروندان به فساد سنجیده شده و ارتباط

آن با عوامل جامعه‌شناختی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بر این اساس مطالعه حاضر سعی دارد ضمن پرهیز از خوانش ذات‌گرایی و مکانیکی، پدیده فساد را به صورت قائم به ذات و دارای معنا و مفهوم معین قرائت نکند و با اتکا به عوامل ذهنی، نگرش (Attitude) شهروندان جامعه به فساد را به عنوان پیش شرط و حالت درونی و آمادگی روانی پنهان رفتار را مورد مطالعه قرار دهد. نگرش، توضیح دهنده تداوم رفتار فردی در مواجهه با مسایل و شرایط مختلف است. نگرش‌ها تعیین‌کننده رفتارها هستند و این فرض به‌طور ضمنی دلالت بر این امر دارد که با تغییر دادن نگرش‌های افراد می‌توان رفتارهای آن‌ها را تغییر داد (کریمی ۱۳۹۹: ۸۵). بنابراین با توجه به آنچه گفته شد، جنبه پروبلماتیک مطالعه فساد و نقش نگرش در بروز و ظهور آن آشکار و بر این مبنا پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به سؤالات زیر است:

- کم و کیف نگرش شهروندان به فساد چگونه است؟
- عوامل جامعه‌شناختی موثر بر نگرش به فساد کدام‌اند؟

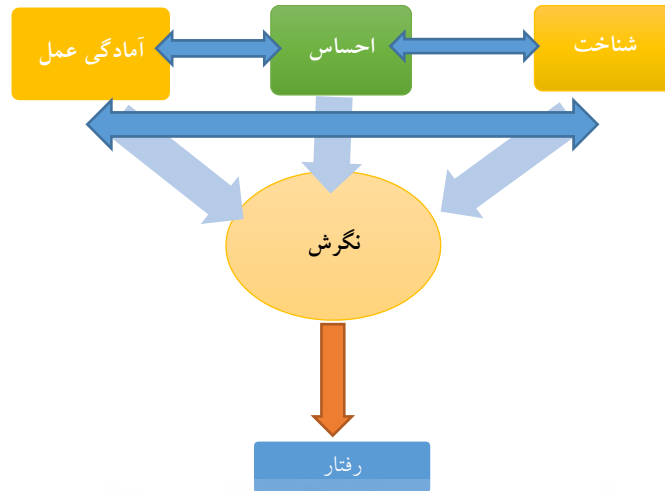
۲. ملاحظات نظری

۱.۲ نگرش

اصطلاح نگرش غالباً در زبان فارسی معادل‌هایی چون ایستار، طرز تلقی، گرایش، باور، وجهه نظر و وضع روانی دارد و یکی از مفاهیمی است که در جامعه‌شناسی و روانشناسی از تعارف چندگانه برخوردار است. صاحب نظرانی مانند آلپورت (Allport) مینارد (Meynard) گوروچ (Gurvitch) کرچ (Krech) راکیچ (Rokeach) لمبرت (Lambert) و کرچفیلد تعاریفی را برای نگرش ارائه داده‌اند. مینارد طرز تلقی را آمادگی روانی می‌داند که عبارت از آمادگی درونی و یا به طور رسمی برای انجام عمل به نحوی خاص است. گوروچ از منظر جامعه‌شناسی نگرش را به عنوان هیات‌هایی اجتماعی می‌داند که متضمن اعمالی حاکی از تنفر یا توجیه، آمادگی‌های قبلی برای انجام عمل و بروز واکنش و ... هستند (بیرو، ۱۳۸۰: ۲۴۰). کرچ نگرش را نظامی بادوام از ارزشیابی‌های مثبت یا منفی، احساسات عاطفی و تمایل به عمل مخالف یا موافق نسبت به یک موضوع اجتماعی می‌داند که آگاهی نقش مهمی در شکل‌گیری آن دارد. راکیچ نگرش را سازمان با دوامی از باورها

حول یک شی یا موقعیت می‌داند که فرد را آماده می‌کند تا به صورت ترجیحی نسبت به آن واکنش نشان دهد. نگرش‌ها تعیین‌کننده رفتارها هستند و این فرض بطور ضمنی دلالت بر این امر دارد که با تغییر دادن نگرش‌های افراد می‌توان رفتارهای آنها را تغییر داد. سه ویژگی نگرش عبارتند از اینکه: هر نگرشی معطوف به یک موضوع است که این موضوع می‌تواند شخص، رویداد یا موقعیت خاصی باشد. دوم آنکه نگرش‌ها معمولاً ارزشی‌اند، یعنی در آنها باور به خوب یا بد بودن، مناسب یا نامناسب بودن، با ارزش یا بی‌ارزش بودن نهفته است و سوم اینکه نگرش‌ها معمولاً دارای ثبات و دوام قابل توجه‌ای هستند (کریمی، ۱۳۹۹: ۸۸). لمبرت نگرش را یک روش نسبتاً ثابت در فکر کردن، احساس کردن و رفتار کردن نسبت به افراد، گروه‌ها و موضوع‌های اجتماعی، یا قدری وسیع‌تر، هر گونه حادثه‌ای در محیط فرد می‌داند (غیاثوند، ۱۳۸۸: ۳۳). بر اساس نظریه فیش بین و آیزن، ارزیابی فایده از جمله عواملی است که بر نگرش‌های افراد تاثیر دارد. به طوری که هرگاه افراد باور داشته باشند یک چیز یا موضوع فایده‌ای برای آنان دارد، نگرشی مثبت به آن خواهند داشت (رفیع پور، ۱۳۸۸: ۱۱). به لحاظ تحلیلی معمولاً مفهوم نگرش را دارای وجوه شناختی (میزان آگاهی شخص در قبال موضوعات)، احساس (ارزیابی فرد از خوب و بد و مفید و نامفید موضوع مورد توجه) و وجه آمادگی رفتاری (آمادگی ذهنی و عملی فرد برای انجام عمل) می‌دانند.

ویژگی‌های نگرش را به اختصار می‌توان مشتمل بر سازه‌ای بودن، اکتسابی بودن، پایداری نسبی، فردی و گروهی، چندوجهی و تعاملی بودن وجوه دانست. همچنین مؤلفه‌های هر نگرش با یکدیگر تناسب سطح دارند. معمولاً وقتی بعد شناختی یک نگرش، عمیق و ریشه‌دار و وابسته به ارزش‌های مهم فرد باشد، به همان نسبت بعد عاطفی‌اش هم محکم و ریشه‌دار است و به تبع آن، آمادگی روانی فرد برای رفتار مناسب نیز بیشتر است. برعکس، وقتی بعد شناختی‌اش بر اساس شایعه شکل گرفته باشد، بعد عاطفی و انگیزشی، و به تبع آن آمادگی روانی فرد برای رفتار نیز خیلی مهم است و احتمالی خواهد بود (غیاثوند، ۱۳۸۸: ۳۵). مدل تحلیلی نگرش به صورت زیر می‌باشد:

نمودار ۱. خرده مفاهیم نگرش

۲.۲ فساد

معمولا بر حسب نظام فرهنگی و ارزشی، هر جامعه ای تعریف متفاوتی از فساد را ارایه و بر همین اساس تا حدودی دلالت و معرف عینی مختص به ساختار اجتماعی - فرهنگی خاص خود را مشخص می کند. در زبان فارسی اصطلاح فساد از ریشه "فسد" که به معنای ممانعت و جلوگیری از انجام درست و صحیح اعمال و رفتار است. در زبان انگلیسی کلمه فساد از ریشه فرانسوی (corruption) و از ریشه لاتین فعل (Rumpere) به معنای «شکستن» یا «نقض کردن» اخذ شده است. یعنی آنچه که شکسته یا نقض می شود می تواند یک شیوه ی رفتار اخلاقی یا اجتماعی و یا مقررات قانونی و اداری در شکل رسمی و غیررسمی و در سازمان های دولتی و خصوصی باشد. برای اولین بار ستوریا (۱۹۳۱) به تعریف فساد پرداخت که بر اساس آن: فساد عبارت است از سوء استفاده از قدرت دولتی برای منافع شخصی (فیروزجائیان و محمودیان، ۱۴۰۰: ۲۰۵). با وجود پذیرش اساس این تعریف توسط سازمان شفافیت بین الملل (TIO). اما بعدها به علت نادیده گرفتن فساد در بخش خصوصی، فساد را "سوء استفاده از قدرت اعطا شده برای انتفاع شخصی" تعریف کرده است (لانگست، ۱۹۹۸ به نقل از زرنندی و همکاران، ۱۳۹۴: ۷). از دیدگاه بانک جهانی فساد

عبارت است از سوء استفاده از امکانات دولتی در جهت تأمین منافع شخصی. البته گاهی اوقات استفاده از امکانات دولتی لزوماً برای تأمین منافع یک فرد خاص صورت نمی گیرد، بلکه این امر در جهت تأمین منافع یک حزب، طبقه، طایفه، دوستان و آشنایان، خانواده و مانند این ها انجام می گیرد. در حقیقت در بسیاری از کشورها، فرآیند فساد در جهت تأمین مالی فعالیت های احزاب سیاسی صورت می گیرد (صیادزاده، ۱۳۹۵: ۲۹). به طور کلی فساد به عنوان یک پدیده ناهنجار اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در هر شکلی یک نوع رفتار و کنش نادرست، ضد هنجار، غیرقانونی، ضد نظم و مغایر با توسعه است که توسط شخص با انگیزه فردی و گروهی با استفاده از تصرف در امکانات دولتی / غیردولتی / غیرشخصی، در پی کسب نامشروع و سوء استفاده از جایگاه و قدرت جهت سود و بهره برداری شخصی یا گروهی صورت می گیرد. به واسطه پیامدها و آثار منفی فراگیر در جامعه و ربط موضوعی، دو نوع اداری و اقتصادی از اهمیت و کندوکاو بیشتری برخوردار است که در ادامه به شرح صدر آنها پرداخته می شود.

۱.۲.۲ فساد اداری

فساد اداری تلاش برای کسب ثروت و قدرت از طریق غیرقانونی، سود خصوصی به بهای سود عمومی و سوء استفاده از قدرت دولتی در جهت منافع شخصی می باشد که به همین خاطر رفتار ضد اجتماعی محسوب می شود (ربیعی، ۱۳۸۷: ۴۸). علی رغم وجود تعاریف متعدد در مورد فساد اداری، در مورد مصادیق اجماع وجود دارد که می توان به مواردی چون؛ فساد مالی (ارتشاء، اختلاس، فساد در خریدهای دولتی از بخش خصوصی)، استفاده شخصی از اموال دولتی، کم کاری یا صرف وقت در اداره برای انجام کارهایی به غیر از وظیفه اصلی، سرقت اموال عمومی، ترجیح روابط بر ضوابط، فساد در شناسایی و مبارزه با قانون شکنی؛ تساهل و تسامح نسبت به فساد. دامنه تخلفات این حوزه طیفی از کنش و رفتارهای متفاوتی همچون "استفاده از اموال عمومی در محل کار"، "درگیری و بی نظمی در محیط کار" تا "تغییر متن یا تاریخ نامه اداری"، "ترجیح دادن روابط شخصی و گروهی بر ضوابط قانونی اداره" را در بر می گیرد (میرزایی، ۱۳۹۶: ۹۰). فساد اداری، شامل استفاده از رشوه خواری و فریبندگی است تا افراد و شرکت های خاص بتوانند مالیات خود را پایین بیاورند، از مقررات فرار کنند، و یا قراردادهای خرید پایین را به دست بیاورند و یا

نقد و تحلیل جامعه‌شناختی نگرش به فساد اداری ... (ابراهیم میرزایی) ۱۴۵

قانون‌شکنی‌های متعددی را در رابطه با فعالیتهای دولتی شامل می‌شود (قائمی اصل، ۱۳۹۸: ۱۸۱). فساد اداری به سه نوع فساد اداری سیاه، خاکستری و سفید دسته‌بندی می‌گردد.

نقطه مقابل فساد اداری، موضوع سلامت اداری است. یعنی نظام اداری با رعایت اصول و مقررات اداری حاکم و با توجه به نظم اداری از قبل طراحی شده، وظایف خود را به خوبی و برای نیل به بهره‌وری سازمانی اجرا می‌کند (تسویک و چنگ، ۱۹۹۹ به نقل از خدیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۱).

یک تقسیم‌بندی دیگر فساد اداری را در سه شکل عمده به صورت تقابلی فساد تصادفی و فساد نظام‌مند، فساد سازمان‌یافته و فساد فردی و فساد کلان و فساد خرد از هم‌دیگر منفک شده است (بخارایی، ۱۳۹۵: ۸۵).

۲.۲.۲ فساد اقتصادی

کلیه رفتارها و سوء رفتارهایی که موجب اختلال در نظم اقتصادی یا عملکرد بهینه‌ی مراکز اقتصادی در مقیاس‌های مختلف از واحدهای کوچک گرفته تا اختلال در اقتصاد کشور می‌گردد. فساد مالی در یک مفهوم گسترده‌تر بده و بستان اجتماعی یا فساد اجتماعی نامیده شده است که به عنوان یک عنصر اساسی از مشتری‌گرایی تلقی می‌شود. مشتری‌گرایی اغلب به معنای مبادله منافع مادی است ولی نمی‌توان آن را تا این حد محدود کرد زیرا مشتری‌گرایی اغلب به معنای مبادله منافع مادی است ولی نمی‌توان آن را تا این حد محدود کرد زیرا مشتری‌گرایی دارای مفهوم فرهنگی و اجتماع گسترده‌تری است (صالحی، ۱۳۹۹: ۱۱۴). سطح این نوع فساد بر اساس نقش دولت و میزان حضور دولت در اقتصاد، متفاوت است. فساد مالی، هم‌زاد با تشکیل حکومت در جوامع مطرح بوده است؛ یعنی از زمان تشکیل حکومت و دولت و برپایی تشکیلات اداری و نهادهای عمومی، سوء استفاده از اختیارات و فساد مالی نیز شکل گرفته و همواره تهدیدی جدی برای جامعه و منابع عمومی بوده و هست (دادگر و معصومی نیا، ۱۳۸۳: ۱۱).

۳.۲ مبانی نظری

به لحاظ مطالعه‌ی فساد، معمولاً از شش رویکرد نام برده می‌شود که در پرتو نظریه انتخاب عقلانی و در سطح خرد به مطالعه فساد پرداخته‌اند که به اختصار ابتدا به تشریح نظریه انتخاب عقلانی پرداخته و سپس به برخی رویکردها اشاره می‌شود.

۱.۳.۲ نظریه انتخاب عقلانی

تیین‌های انتخاب عقلانی اساساً زیرمجموعه‌ای از تبیین‌های نیت‌مند و رفتار فرد را با اشاره به باورها و اولویت‌های ذهنی آن فرد توضیح می‌دهند، نه با شرایط ذهنی و فرصت‌هایی که آن فرد با آن مواجه شده است. از این رو ممکن است عمل یا انتخاب فرد عقلانی باشد و او دقیقاً برحسب شناخت و ارزیابی بهترین وسایل لازم برای رسیدن به اهداف و آرزوهای خود عمل کرده باشد، اما در عین حال ارزیابی او بر اساس اطلاعات و شناخت نادرست باشد. این نظریه در مواجهه با خطر کردن فرض می‌کند که افراد قادرند فایده‌ی مورد انتظار یا ارزش مورد انتظار را برای هر کنش ارزیابی کنند (برت، ۱۳۸۹: ۲۷۷).

۲.۳.۲ رویکرد محرومیت نسبی

این رویکرد در سطح خرد به این موضوع می‌پردازد که هرچه میزان و وسعت محرومیت افراد و گروه‌های اجتماعی از رفاه مادی و یا دستیابی به فرصت‌های زندگی جمعی کم باشد، احتمال بروز رفتارهای ضد‌هنجار و اقدام به فساد در جامعه بیشتر خواهد شد. به نظر گر (Gurr) "محرومیت نسبی به صورت احساس بازیگران بر وجود داشتن اختلاف میان انتظارات ارزشی خود و توانایی ارزشی محیط مشخص می‌شود" (گر، ۱۹۶۷: ۲۵۲). بر طبق این رویکرد، بروز و ظهور فساد از سوی افراد و گروه‌ها در همه نوع ناشی از تعقیب و دنبال‌روی منافع غیرمادی است که فراتر از علایق محض اقتصادی است و حل فساد نمی‌تواند صرفاً مبتنی بر راه‌حل‌ها و اصلاحات اقتصادی باشد. فساد زمانی اهمیت و تجلی پیدا می‌کند که با افراد یک گروه و یا سازمان رفتاری تبعیض‌آمیز از نظر موقعیت اجتماعی، رفاه اقتصادی و دستیابی به قدرت سیاسی و در مجموع احساس بی‌عدالتی داشته باشند اتفاق می‌افتد. از منظر رویکرد محرومیت نسبی، فساد اقتصادی واکنشی از جانب افراد و گروه‌های اجتماعی به نظام سیاسی است که احساس می‌کنند منافع و ترجیحاتشان، آنگونه

که مورد انتظار است، پوشش داده نمی‌شود. در این حالت، افراد سعی می‌کنند از فرآیندهای سیاسی پذیرفته شده عدول و از نقاط ضعف آن به نفع خود بهره برداری کنند. احساس هرگونه نابرابری و محرومیت غیرمنطقی و مبتنی بر ملاحظات سیاسی، قومی، زبانی و ایدئولوژیکی، توجیهی برای بروز رفتارهای مخاطره آمیز اخلاقی و نیز فرصت طلبانه از جانب آنهایی که مشمول نابرابری و محرومیت ناروا می‌شوند، خواهد بود. نظام استخدامی مبتنی بر شایسته سالاری، توجه به توانمندی‌ها و عملکردهای افراد در انتصاب و ارتقاءها، تخصیص منابع براساس برابر کردن فرصت‌های برخوردار در جامعه و توجه به صلاحیت در استحقاق‌ها، می‌تواند در کاهش احساس محرومیت نسبی افراد و گروه‌های اجتماعی مؤثر باشند (آلام، ۱۹۹۵ به نقل از برجیسیان، ۱۳۹۵: ۷۱).

۳.۳.۲ رویکرد رانت جویی

دیوید پیرس در لغت نامه اقتصاد مدرن خود، رانت را بدین صورت تعریف کرده است: «رانت پرداختی در ازای یک عامل تولید است که از میزان لازم برای حفظ وضعیت کاربرد فعلی آن بیشتر است» (پیرس، ۱۹۸۳: ۱۲۰). بدین معنا که هزینه‌ای که برای تولید و حفظ رانت صورت می‌گیرد به مراتب کمتر از سود حاصل از آن است. بر اساس مفهوم بندی بیلاوی و لوسیانی، نظریه دولت رانتیر بر پنج پایه اصلی استوار است؛ نخست تعریف رانت به مثابه درآمد بادآورده‌ی حاصل از فروش منابع طبیعی. دوم: ابتناء بخشی مهم (بالای ۴۲ درصد) از درآمد‌های دولت بر رانت به شکل منظم و مستمر. سوم: غیرتولیدی بودن اقتصادهای رانتی و کسب درآمد از طریق فروش منابع طبیعی در بازارهای خارجی و نه از طریق فعالیت‌های مولد داخلی. چهارم: تولید رانت توسط اقلیت جامعه و مصرف رانت توسط اکثریت جامعه. پنجم: انحصار دریافت و هزینه‌های رانت توسط دولت (بیلاوی و لوسیانی، ۱۹۸۷: ۱۲). رویکرد رانت جویی مبتنی بر این ایده است که سیاسی‌شدن تخصیص منابع و ایجاد کمیابی‌های ساختگی توسط دولت، از طریق وضع قوانین و مقررات موردی، فرصت‌های استخراج رانت را برای سیاستمداران، مجریان و مردم فراهم می‌کند و فساد اقتصادی روشی برای دستیابی به این رانت‌هاست. تنظیم اقتصاد توسط دولت، رانت‌هایی را ایجاد می‌کند و پرداخت رشوه به کارمندان که قاعدتاً متولی تنظیم اقتصاد هستند، یکی از شیوه‌های دسترسی به این رانت‌ها می‌باشد. بر این اساس، هرگونه تلاش برای کاهش فساد اقتصادی چنانچه مواردی مانند تعدیل و اصلاح قوانین و مقررات

زاید در خصوص عرضه کالاها و خدمات در بخش عمومی، به گونه ای که مناسبات اداری فعالیت های اقتصادی و نیز امکان تفسیر شخصی قوانین و مقررات توسط کارمندان را به حداقل برساند و شفاف شدن رویه های تخصیص و مدیریت منابع عمومی را در برنگیرد، بیهوده خواهد بود (برجیسیان، ۱۳۹۵: ۶۹).

۴.۳.۲ رویکرد حامی - پیرو

حامی پروری، مهمترین شکل فساد در حکومت و دولت های ضعیف همراه با عدم نهادینگی احزاب در کنار وجود منابع طبیعی تأمین کننده رانت، مساعدترین محیط برای حامی پروری و رشد شبکه های حامی پیرو را بوجود می آورد (هیوود، ۱۳۸۱: ۳۲). بر اساس این رویکرد دولت ها نزدیکان، قابل اعتمادترین و وفادارترین آدم ها را در پست ها و مناصب دولتی می گمارند و تخصص و شایسته سالاری در اداره امور هیچ اهمیتی ندارد. اتخاذ این راهبردها منجر به برخورداری بیشتر افراد و گروه های خاص از رانت درآمدهای دولتی می شود و زمینه برای فساد فراهم می گردد. در این رویکرد، فساد اقتصادی در شبکه روابط حامی - پیرو سازماندهی می شود که در آن سیاست مداران و گروه های ذینفوذ در قدرت، کارمندان بخش عمومی، افراد و گروه های همسو در بخش خصوصی نقش دارند. طبعاً، کارمندانی که تحت حمایت سیاست مداران و گروه های ذی نفوذ در قدرت سیاسی فعالیت می کنند، مجبورند به جای خدمت به کل جامعه، از امکانات و اختیارات خود برای خوش خدمتی به سیاستمداران یا جناح های ذی نفوذ در قدرت بهره برداری کنند. بنابراین، تخصیص منابع و عرضه کالاها و خدمات دولتی براساس روابط سیاسی و ملاحظات خاص صورت می گیرد. در ساختار قدرت حامی-پیرو، سیاستمداران و گروه های ذی نفوذ سعی خواهند کرد تا پیرامون خود گروه هایی را سازماندهی کنند تا برنامه ها و سیاست های آنها را در بخش عمومی بیشتر مدنظر قرار دهند. در چنین ساختار قدرتی، تخصیص منابع عمومی و مساعدت های دولتی براساس روابط حامی-پیرو صورت خواهد گرفت. افراد و گروه های ویژه بخش خصوصی - به عنوان مثال سرمایه داران که می خواهند از مساعدت های دولتی مانند مجوز، وام کم بهره، یارانه و مانند آن استفاده کنند، باید نظر سیاستمداران و گروه های ذی نفوذ را برای واجد شرایط کردن خود جلب کنند. این کار نیز ممکن است مستلزم کمک به مبارزات انتخاباتی، پرداخت پول و سایر مساعدت ها به سیاست مداران و گروه های ذی نفوذ در قدرت باشد. بنابراین در این رویکرد، رشوه ها به طور مستقیم به سیاستمداران و گروه های

ذی نفوذ در قدرت و بخشی از آنها نیز، به طور غیرمستقیم و چه بسا مستقیم، به کارمندان در بخش عمومی خواهند رسید (تئوبالد، ۱۹۹۰: ۴۷ به نقل از همان: ۷۰).

طبقات متوسط تحصیل کرده و جدید نیز به واسطه اشتغال در نهادهای وابسته به دولت، طبقه ای وابسته را بوجود می آورند. از این رو، با پیروی از باندهای مختلف قدرت و حمایت از آنها در کسب قدرت، به دنبال کسب مشاغل و مناصب دولتی هستند و از این طریق نیز آنها جذب شبکه های حامی - پیرو می شوند. در دولت های رانتی رانتجویی و فساد علاوه بر روابط حامی - پیرو و پاتریمونیالیسم (Patrimonialism) در شکل شبکه های بسته و محدود رخ می دهد. شبکه های فساد، به ظاهر شبکه های قانونی از گروه های اجتماعی هستند که با کاهش اتکای افراد به چارچوب های قانونی و شخصی کردن ارتباط فعالان با دولتمردان، محیط مساعدی برای انجام فساد فراهم می کنند (فیلیپ، ۱۳۸۱: ۱۱۴).

۵.۳.۲ رویکرد هزینه - فایده

رویکرد هزینه-فایده، جنبه دیگری از رویکرد اقتصادی خرد به کنش و رفتارهای انسانی است که به عنوان یک چهارچوب عملی به وسیله افراد جهت سنجش و سبک‌وسنگین کردن رفتار خود به کار گرفته بر اساس آن فرد به محاسبه و سرمایه گذاری منافع حاصل از رفتار خود در مقابل هزینه های قبل از فساد می پردازد. فرد با تعلیق منافع کوتاه مدت و آنی، به دنبال ریسک کردن و تحلیل سرمایه گذاری در سرنوشت آتیه خویش است؛ یعنی شخص شاغل در سازمان با ارتکاب فساد و انجام رفتارهای منفعت طلبانه و ارزیابی فواید کنش خود، در پی کسب و تخصیص منافع بیشتر و درآمدهای هنگفت و اقدام خود را بر هزینه کم‌تر، سود بیشتر پایه گذاری و ابتناء می کند.

فساد به مثابه اقدامی غیرقانونی، دربردارنده هزینه هایی برای افرادی است که به آن مبادرت می ورزند. بازداشت، تعلیق یا انفصال از خدمت، جریمه نقدی و به مخاطره افتادن حیثیت کارمندی که مرتکب فساد اداری می شود، از جمله آنها هستند. کیفیت و شدت این هزینه ها به عوامل مختلفی از جمله قاطعیت نظام قضایی در برخورد با مفسدین، کارایی سازوکارهای نظارتی و بازرسی در شناسایی موارد فساد اداری، حساسیت رسانه ها و افکار عمومی، کیفیت فرصت های شغلی در بازار آزاد و قبح و زشتی فساد اداری در فضای عمومی جامعه بستگی دارد. بنابراین، در این رویکرد، آنچه میزان تقاضا برای فساد را تعیین می کند،

قیمت نسبی آن است. به بیان دیگر، کم هزینه بودن فساد، احتمال ارتکاب آن را افزایش می‌دهد. حقوق و دستمزدهای پایین در بخش عمومی، برخورد جانبدارانه و ملاحظه محور نظام قضایی با مفسدان و نگرش ارزشی و حیثیتی به فساد اقتصادی در بخش عمومی، قیمت نسبی ستاده فساد را کاهش داده و باعث ارزان شدن و در نتیجه گسترش آن می‌شود (برجیسیان، ۱۳۹۵: ۷۰).

۴.۲ پیشینه پژوهش

با توجه به منابع در حوزه موضوع مورد مطالعه جدول ذیل در جهت غنای علمی موضوع مورد بحث، به اجمال به تشریح یافته‌های پژوهشی منتشر یافته می‌پردازد.

جدول ۱. ادبیات تجربی و پیشینه تحقیق

محققین	نام پژوهش	نوع پژوهش	نتایج
فرامرز رفیع پور (۱۳۸۸)	سرطان اجتماعی فساد	کیانخانه ای-تبیینی و همبستگی	فساد همچون بیماری سرطان تمام سطوح و تاروپود نظام اجتماعی را درگیر می‌کند. عوامل موثر بر فساد نیازها و احساس محرومیت، کنترل های بیرونی، کنترل های درونی، پایداری مذهبی، فرهنگ فساد، فردگرایی و تغییر ارزشها می باشد. در مجموع عوامل وارد شده در مدل رگرسیونی چندمتغیره ۲۶۵٪ از متغیر وابسته را تبیین کردند.
گرنتل (۲۰۰۹) و ک. بیلگر و ک.	عوامل تعیین کننده فساد	تبیینی و همبستگی	نتایج نشان داده که در کشورهایی که فساد بیشتر دارند، ممکن است که اندازه بزرگتر دولت و آزادی اقتصادی فساد را کاهش ندهد اما به نظر می رسد دموکراسی بیشتر می تواند فساد را کاهش دهد.
عظیمی و همکاران (۱۳۹۰)	تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل مدیریتی و سازمانی بر فساد اداری مالی (سازمان های دولتی استان های اصفهان و زنجان)	تبیینی و تحلیلی	نتایج نشان داد در بین ۱۱ متغیر زیرمجموعه عوامل مدیریتی و سازمانی، ۶ عامل به ترتیب شامل: ۱- ضعف سیستم و نظارت و کنترل. ۲- ضعف ارتباطات. ۳- ضعف مدیران در رهبری و هدایت. ۴- ضعف مدیران در بسیج وامکانات. ۵- ضعف مدیران در سازماندهی و ۶- ضعف عوامل ساختاری در اولویت تاثیرگذاری بر فساد اداری - مالی قرار دارند.
هدلر (۲۰۱۲) نهادتاریا و	تأثیرپذیری فساد از منابع طبیعی و چگونگی وابستگی این اثر به کیفیت نهادهای دموکراتیک	تبیینی و همبستگی	نتایج تحقیق رابطه بین رانت منابع و فساد و وابستگی این اثر به کیفیت نهادهای دموکراتیک را تأیید نمود. نتایج حاکی از آن است کشورهای غنی از منابع طبیعی، گرایش به فساد دارند چون ثروت بادآورده حاصل از منابع دولت هایشان را تشویق می کند تا در فعالیت های رانت جویی شرکت کنند.

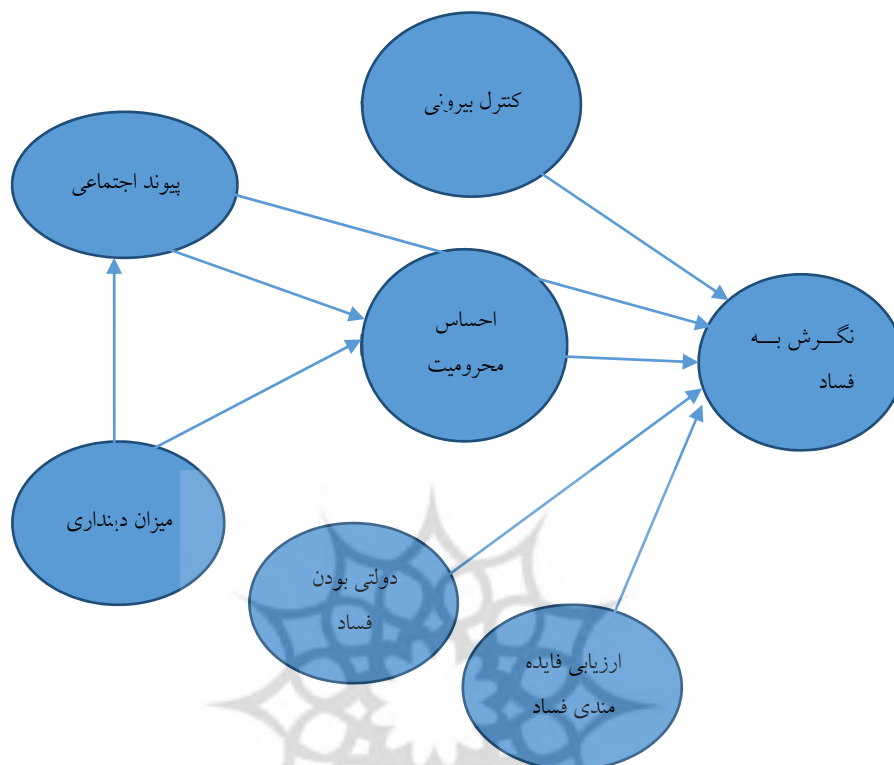
<p>یافته های تحقیق نشان داد که میانگین میزان فساد در سازمان های اداری (۳۳/۷۸) از میانگین نظری (۲۷) بالاتر است. میزان فساد در بین نوع اداره ها و سابقه شغلی تفاوت نداشت، اما میزان فساد بر حسب تحصیلات و جنسیت تفاوت داشت. مدل رگرسیونی نشان داد که متغیرهای تعهد سازمانی و تمکن مالی بر میزان فساد تاثیر گذار است. رضایت شغلی با میزان فساد رابطه معکوس داشت. در مجموع ضریب تعیین مدل ۰/۵۷ به دست آمد.</p>	<p>توصیفی و همبستگی</p>	<p>بررسی برخی عوامل اجتماعی موثر بر فساد (مورد مطالعه سازمان های شهر یزد)</p>	<p>منصور حقیقیان و همکاران (۱۳۹۱)</p>
<p>نتایج نشان داد که بین پای بندی اعتقادی، ویژگی شخصیتی، سبک ارتباطی، سبک رهبری و کیفیت زندگی کاری به عنوان عوامل فردی و فساد اداری رابطه معنادار وجود دارد. از طرف دیگر، بین نظام های کنترل و نظارت، نظام حقوق و دستمزد و فرآیندها و شیوه های کاری، به عنوان عوامل سازمانی و فساد اداری رابطه معناداری وجود دارد.</p>	<p>توصیفی و همبستگی</p>	<p>بررسی عوامل فردی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری در شعب بانک سپه استان قم</p>	<p>طالقانی و همکاران (۱۳۹۳)</p>
<p>بررسی عوامل مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، که از طریق شاخص های توسعه و شاخص های مختلف بر سطح فساد</p>	<p>توصیفی و همبستگی</p>	<p>عوامل مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بر سطح فساد</p>	<p>قائیه و هاستیادی (۲۰۱۷)</p>
<p>نتایج تحقیق آنها نشان می دهد که اندازه و ترکیب هزینه های عمومی از جمله عوامل مؤثر بر فساد است. همچنین براساس نتایج تحقیق مناطقی که سرمایه اجتماعی بالاتری دارند احتمال فساد در آن مناطق کاهش می یابد.</p>	<p>توصیفی و همبستگی</p>	<p>عوامل مؤثر بر فساد اداری با استفاده از یک مجموعه داده پانلی در ایتالیا</p>	<p>گورادو و روستی (۲۰۱۸)</p>
<p>استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی و رگرسیون خطی مورد آزمون قرار گرفت. نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد: در سطح فردی نیاز مادی، عدم پایبندی شرعی، عدم پای بندی به ارزش های اخلاقی، احساس بی عدالتی، جامعه پذیری نامناسب، میزان ارتباط با ارباب رجوع و فرصت فساد عوامل اصلی تمایل به فساد اداری در سطح فردی در شهرداری تهران هستند. که در مجموع ۸۱ درصد از تغییر پذیری بر تمایل به فساد اداری در شهرداری تهران را تبیین نمودند.</p>	<p>توصیفی و همبستگی</p>	<p>عوامل فردی مؤثر بر تمایل به فساد اداری در شهرداری تهران</p>	<p>عابدی جعفری و همکاران (۱۳۹۸)</p>

<p>قلمی اصل و هماران (۱۳۹۹)</p>	<p>تأثیر فساد اداری بر سلامت مالی در نظام بانکی ایران</p>	<p>پژوهش‌های علمی و تحقیقاتی</p>	<p>از مدل پانل دیتای نامتوازن و روش حل GMM استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که برخلاف نگرش و نظریه گریس چرخ‌ها، که فساد اداری را به عنوان مشوقی برای کارمندان دولت برای انجام وظایفشان قلمداد می‌نماید، فساد اداری نه تنها، منجر به افزایش درآمد خالص به ازای هر واحد سرمایه بانکی نمی‌شود، بلکه کاهش سودآوری بانکی (نسبت سود خالص به کل دارایی) را نیز به دنبال دارد؛ بنابراین، فساد اداری در نظام بانکی نقش شن و ماسه در چرخ‌ها را ایفا می‌کند.</p>
---------------------------------	---	----------------------------------	---

مطالعه تحقیقات انجام شده حاکی از آن است که مطالعه وضعیت متغیرهای نگرش به فساد در بین موارد مطالعه در حد ناکافی و پایین بوده و وضعیت مشابهی بین متغیرهای مورد مطالعه در تمام تحقیقات یافت می‌گردد. تاکنون پژوهش‌های انجام شده بیشتر از منظر تحلیلی و پساویدادی (منابع داخلی و خارجی) پیرامون موضوع تحقیق صورت گرفته است؛ و چارچوب نظری مدونی از منظر جامعه‌شناسی و پیشارویدادی برای مطالعه نقش نگرش در بروز و ظهور فساد با نگاه تحلیلی و تبیینی صورت نگرفته است. همچنین عمده‌ی مطالعات یا نگاه اقتصادی به موضوع فساد داشته و یا اگر غیراقتصادی بوده است، صرفاً به نگاه کلی در مطالعه فساد اکتفا کرده و در تفکیک انواع فساد ناتوان بوده‌اند. درحقیقت التفاتی به نقش نگرش در آمادگی ذهنی و عینی جهت مطالعه پدیده فساد و انواع آن نداشته‌اند.

بر مبنای مباحث مطرح شده در قسمت مبانی نظری (به عنوان برآیندی از رویکردهای نظری و منابع تجربی)، مدل نظری تحقیق در شکل شماره ۱ ارائه شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مدل ۱. مدل مفهومی تحقیق

۵.۲ فرضیه اصلی

نگرش به فساد با عوامل اجتماعی و فردی مورد توجه در این پژوهش رابطه دارد.

۱.۵.۲ فرضیه های فرعی

- به نظر می رسد که افراد با احساس محرومیت بیشتر نگرش مثبت به فساد دارند.
- به نظر می رسد که افراد با پایبندی مذهبی بیشتر نگرش منفی به فساد دارند.
- به نظر می رسد که افراد با ارزیابی فایده بیشتر فساد نگرش مثبت به فساد دارند.
- به نظر می رسد که افراد با پیوند اجتماعی بیشتر نگرش منفی به فساد دارند.

- به نظر می رسد که افراد با داشتن ارزیابی دولتی بودن فساد نگرش مثبت به فساد دارند.

- به نظر می رسد که افراد با کنترل بیرونی بیشتر نگرش منفی به فساد دارند.

۳. روش شناسی

۱.۳ اعتبار و پایایی

در مطالعه حاضر جهت افزایش دردقت پرسشنامه از ابزار اعتبار صوری که طی آن از کارشناسان مطلع و تحقیقات پیشین پیرامون موضوع صورت گرفته، به عنوان مبنا استفاده شده و نیز جهت حصول به ضریب پایایی معتبر ابتدا تعداد ۳۰ پرسشنامه در بین جامعه آماری توزیع و درصد آلفای کرونباخ محاسبه مورد تایید هر کدام از متغیرها (مستقل و وابسته) در ادامه ذکر شده است.

۲.۳ تعریف مفاهیم و مقیاس سازی

۱.۲.۳ نگرش به فساد

برای سنجش نگرش به فساد سعی شد که سازه نگرش را به تجربه و واقعیت و امکان عملیاتی کردن آن نزدیک کرده و مفهوم اصلی این پژوهش را به سه بعد شناختی، احساسی و آمادگی عمل تقسیم کرده و هر یک از سطوح متشکل از متغیرهای متعدد می باشند. برای شاخص سازی از طیف لیکرت و پرسش ها به سه صورت نگرش مثبت، متوسط و منفی تنظیم و محتوای سوالات ناظر بر هر دو وجه اداری و اقتصادی تنظیم شد. برای هر کدام از سه بعد نگرش ۴ گویه و در مجموع ۱۲ گویه طراحی که در سطح ترتیبی و در قالب جدول زیر همراه با میزان ضریب همبستگی گویه ها (آلفای کرونباخ) قابل قبول آورده می شوند:

جدول ۲. ابعاد، متغیرها و آلفای کرونباخ نگرش به فساد

ابعاد	گویه و متغیرها	آلفای کرونباخ
بعد شناختی	شناخت فساد و انواع آن	.۷۷

	اطلاع از میزان ارتکاب فساد در کشور و شهر	
	اطلاع از میزان ارتکاب فساد در بین خانواده و خویشاوندان	
	علل بروز و ظهور فساد در جامعه	
.۷۱	احساس نسبت به ارتکاب فساد در بین افراد و خویشاوندان	بعد احساسی
	ارزیابی مالی، اخلاقی و اجتماعی نسبت به مرتکبین فساد	
	میزان پذیرش دوستی یا فامیلی فرد مرتکب فساد	
	تمایز‌گذاری با فرد مرتکب فساد	
.۷۹	آمادگی رفتاری و تجربه فساد	بعد آمادگی برای عمل
	راحت بودن یا سخت بودن دسترسی به ارتکاب فساد	
	همنشینی با فرد مرتکب در جامعه	
	همنشینی با فرد مرتکب جزو خانواده یا خویشاوندان	

۲.۲.۳ پیوند اجتماعی

نظریه هیرشی بر این فرض استوار است که اگر مردم پیوندهای قوی با خانواده، مدرسه، هم‌تایان، مذهب و سایر نهادهای اجتماعی داشته باشند، رفتارهای ضد جامعه مانند فساد به حداقل ممکن تنزل خواهد یافت. به نظر وی، پیوند اجتماعی شامل: دلبستگی به هنجارهای افراد و نهادها (Attachment to conventional people and institutions)، تعهد به هم‌نواپی (Involvement in)، درگیر شدن در فعالیت‌های مرسوم (Commitment to conformity)، اعتقاد به فعالیت‌های (conventional activities) و اعتقاد به اعتبار اخلاقی هنجارها جامعه (Belief in the moral validity of social rules) (کندل، ۱۳۹۲: ۳۰۴) است. برای سنجش این متغیر، با در نظر گرفتن ابعاد چهارگانه از نظر مشارکت اجتماعی، تعهد به هنجارها، ارتباط با دوستان و مشارکت اجتماعی از گویه‌های متناسب و مبنی بر طیف لیکرت استفاده شد. میزان آلفای کرونباخ .۸۸۷ بوده است. پایایی مقیاس‌های مربوط به سایر متغیرها نیز در حد بالا و بیش از .۷۷ بوده است.

۳.۲.۳ دینداری

گلارک و استارک معتقدند که همه ادیان دارای حوزه‌هایی کلی هستند که عبارتند از: اعتقاد و باورهای دینی، تجربه یا عواطف دینی، مناسک و اعمال دینی مشخص و پیامد ناظر بر

اثرات باورها، اعمال و تجارب دینی (گلارک و استارک، ۱۹۶۵: به نقل از سراج زاده). تعریف عملیاتی دینداری این پژوهش بر اساس مدل گلاک و استارک است که با توجه به مزیت نسبی مدل و تأیید برخی از صاحب نظران و انجام بعضی پژوهش های مربوط به دینداری در ایران، در پژوهش حاضر نیز برای سنجش دینداری مدل یاد شده مورد استفاده قرار گرفته و بدین منظور ابعاد این مدل با دین اسلام تطبیق داده شده است. میزان ضریب آلفای کرونباخ /۸۸. بوده است.

۳.۳ نوع تحقیق، جامعه و جمعیت نمونه

تحقیق حاضر یک مطالعه پیمایشی که با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری در این پژوهش شهروندان ۱۸-۵۴ سال ساکن در شهر اهواز که انتخاب نمونه ها با استفاده از نمونه گیری طبقه ای تصادفی چند مرحله ای صورت گرفته و با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۳ نفر که از حداقل خواندن و نوشتن برخوردار بوده اند به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. در تجزیه و تحلیل داده ها در سطح توصیفی از جداول یک بعدی و شاخص های مرکزی مانند میانگین، میانه و مد، و در سطح استنباطی یا تبیینی از جداول دو بعدی و آزمون های کای اسکور و برای تحلیل چندمتغیری از جداول سه بعدی، تحلیل رگرسیون و معادلات ساختاری استفاده شده است.

۴. توصیف و تحلیل داده ها

۱.۴ ویژگی های دموگرافیک پاسخ گویان

داده های حاصل از بررسی ویژگی های دموگرافیک جمعیت مورد مطالعه در قالب جدول زیر آورده می شود:

جدول ۴. ویژگی های دموگرافیک پاسخگویان

متغیرهای زمینه ای	توزیع فراوانی ها
جنس	۵۱/۷ درصد مردان برابر با ۱۹۸ نفر، ۴۸/۳ درصد زن برابر با ۱۸۵ نفر، جمع پاسخگویان ۳۸۳ نفر

نقد و تحلیل جامعه‌شناختی نگرش به فساد اداری ... (ابراهیم میرزایی) ۱۵۷

وضعیت تحصیلی	دیپلم و پایین تر (۹۲ نفر) برابر با ۲۴/۰۲ درصد، فوق‌دیپلم (۵۴ نفر) برابر با ۱۴/۱ درصد، لیسانس (۱۶۷ نفر) برابر با ۴۳/۶ درصد، فوق‌لیسانس و بالاتر (۷۰ نفر) برابر با ۱۸/۲۸ درصد.
وضعیت تأهل	مجرد (۱۲۸ نفر) برابر با ۳۳/۴ درصد، متأهل (۲۵۵ نفر) برابر با ۶۶/۶ درصد.
گروه سنی	زیر ۲۰ سال برابر با ۱۹ نفر (۵ درصد)، بین ۲۰ تا ۳۰ سال برابر با ۶۲ نفر (۱۶/۲ درصد)، بین ۳۱ تا ۴۰ سال برابر با ۱۸۷ نفر (۴۸/۸ درصد)، بین ۴۱ تا ۵۰ سال برابر با ۹۳ نفر (۲۴/۳ درصد) و ۵۱ سال به بالاتر برابر با ۲۲ نفر (۵/۷ درصد)

با توجه به نتایج یافته‌ها به‌طور کل در جامعه مورد مطالعه شهروندان زن و مرد از نظر جنسیت در این تحقیق تقریباً برابر بوده‌اند. با توجه به سطح تحصیلات جامعه مورد مطالعه در مقطع لیسانس، به نسبت دیگر گروه‌های تحصیلی بیشتر بوده‌اند. نزدیک به $\frac{3}{4}$ پاسخ‌گویان این پژوهش متأهل بوده‌اند، بیش از $\frac{1}{2}$ پاسخ‌گویان بین گروه سنی بین ۲۰ تا ۴۰ سال قرار داشته‌اند.

جدول ۵. توزیع درصد فراوانی پاسخ‌گویان برحسب متغیرها و مولفه‌های تحقیق

متغیرها* و مولفه‌ها	مقادیر	کم	متوسط	زیاد	میانگین	انحراف معیار	میان	نفا
پیوند اجتماعی	فراوانی	۹۱	۲۳۳	۵۹	۱/۹۲	۰/۶۲۱	متوسط	متوسط
	درصد معتبر	۲۳/۸	۶۰/۸	۱۵/۴				
احساس محرومیت	فراوانی	۱۹	۱۲۷	۲۳۷	۲/۵۷	۰/۵۸۱	زیاد	زیاد
	درصد معتبر	۵	۳۳/۲	۶۱/۸				
میزان دینداری	فراوانی	۶۶	۱۳۲	۱۸۵	۲/۴۱	۰/۷۴۹	زیاد	متوسط
	درصد معتبر	۱۷/۲	۳۴/۵	۴۸/۳				
کنترل بیرونی	فراوانی	۱۴۹	۱۴۶	۸۱	۱/۸۴	۰/۷۷۱	کم	متوسط
	درصد معتبر	۳۸/۹	۳۸/۱	۲۳				
ارزیابی دولتی بودن	فراوانی	۴۵	۱۶۷	۱۷۱	۲/۳۳	۰/۶۷۶	زیاد	متوسط
	درصد معتبر	۱۱/۷	۴۳/۶	۴۴/۷				
ارزیابی فایده داشتن	فراوانی	۹۵	۱۵۸	۱۳۰	۲/۰۹	۰/۷۶۲	متوسط	متوسط
	درصد معتبر	۲۴/۸	۴۱/۳	۳۳/۹				

متوسط	متوسط	متوسط	متوسط	متغیرها و مولفه	
				مقادیر	منفی
			مثبت	مقدار	مقدار
			۱۲۶	۱۷۶	۸۱
			۳۲/۹	۴۶	۲۱/۱
					فراوانی
					درصد معتبر

* در بخش جدول، یافته‌های مربوط به متغیرهای مستقل به صورت سه وضعیت (کم، متوسط، زیاد) تنظیم و ابعاد سه گانه نگرش به فساد (شناختی، احساسی و آمادگی برای عمل) ادغام شده است که شامل هر دو بعد اداری و اقتصادی می‌باشد.

جدول ۵ بیانگر توزیع فراوانی نگرش پاسخگویان برحسب متغیرهای مستقل و مساله اصلی تحقیق است که طی آن میزان پیوند اجتماعی در حد متوسط (۶۰/۸)، میزان احساس محرومیت در حد زیاد (۶۱/۸)، میزان دینداری در حد زیاد (۴۸/۳)، کنترل بیرونی در حد کم (۳۸/۹)، ارزیابی دولتی بودن در حد زیاد (۴۴/۷) و ارزیابی فایده داشتن در حد متوسط (۴۱/۳) بوده است. بالاترین مقدار میانگین در بین متغیرهای مستقل تحقیق مربوط به متغیر احساس محرومیت (۲/۵۷) است. در ارتباط با مساله تحقیق یعنی نگرش به فساد، مقدار متوسط (۴۶)، نما و بیشترین اندازه را به خود اختصاص داده است. همچنین از میانگین نسبتاً بالایی (۲/۱۲) برخوردار است که وضعیت مناسبی نمی‌باشد و محرز بودن مساله اجتماعی را مشخص می‌کند.

جدول ۶. آزمون تفاوت شاخص نگرش به فساد

متغیرها و اندازه‌ها	فراوانی	میانگین نگرش به فساد	انحراف معیار	F	درجه آزادی	میزان T	معناداری
تاهل	متاهل	۲/۱۰	۰/۳۳۵	۰/۷۰	۳۸۱	۰/۵۹۰	۰/۷۹۲
	مجرد	۲/۱۵	۰/۷۱۱				
جنسیت	مرد	۲/۲۶	۰/۸۰۱	۵۴/۴۵۲	۳۸۱	-۳/۹۰۷	۰/۰۰۰
	زن	۱/۹۸	۰/۶۲۱				

براساس نتایج حاصل از آزمون T مستقل در جدول بالا، مشخص گردید که بین وضعیت تاهل و نگرش به فساد رابطه وجود ندارد. اما جنسیت با نگرش به فساد رابطه معنادار داشته و تاثیرگذار است و بر اساس آن مردان با میانگین ۲/۲۶ آمادگی پیش از عمل و نگرش مثبت تری به فساد در نسبت با زنان دارند.

۲.۴ تحلیل دو متغیری نگرش به فساد با متغیرهای مستقل

براساس نتایج خلاصه شده تحلیل‌های دو متغیری که در جدول شماره ۶ آمده‌اند، می‌توان گفت که نگرش به فساد با متغیرهای جنسیت، میزان احساس محرومیت، میزان دینداری و ارزیابی فایده داشتن از سوی پاسخگویان رابطه دارد. نگرش مثبت به فساد از سوی مردان بیش از زنان است. با افزایش در میزان احساس محرومیت پاسخگویان، شاهد آمادگی پیش از عمل و نگرش بیش‌تر مثبت نسبت به فساد هستیم. میزان دینداری نیز بر نگرش به فساد تاثیر دارد. به طوریکه با افزایش در تعلقات مذهبی افراد، نگرش منفی به فساد از وزن بیشتری برخوردار می‌شود. همچنین پاسخگوییانی که ارزیابی سودمندی و فایده داشتن از ارتکاب به فساد داشته باشند، نگرش مثبت‌تری به فساد دارند.

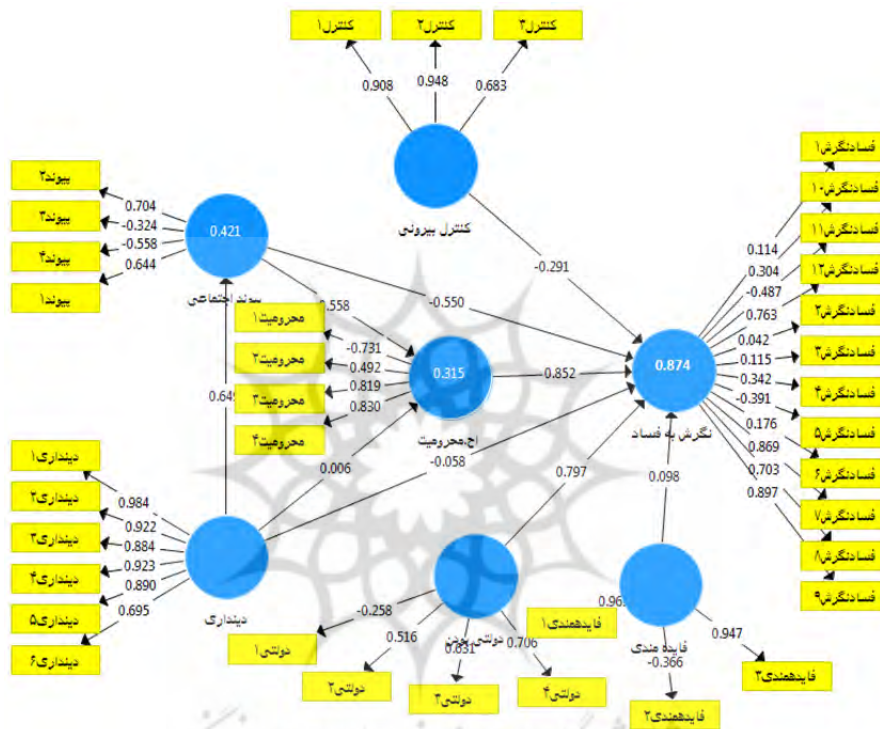
هم‌چنین نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهند که متغیرهای وضعیت تاهل، پیوند اجتماعی، کنترل بیرونی و ارزیابی دولتی بودن با نگرش افراد به فساد دارای رابطه معناداری نیستند. این بدان معناست که این عوامل تاثیر چندانی بر نگرش افراد به فساد ندارند.

جدول ۷. سنجش رابطه متغیرهای مستقل با نگرش به فساد

ردیف	آزمون‌های آماری							
	سطح اسمی				سطح رتبه‌ای			
متغیرها	کای اسکوئر	درجه آزادی	معنی داری	کرامر V	کنندال تاو C	دی سامرز	گاما	معنی داری
۱ جنسیت	۴۹/۰۴	۲	۰/۰۰۰	۰/۳۵۸	-----	-----	-----	-----
۲ وضعیت تاهل	۰/۶۷۳	۲	۰/۷۱۴	۰/۰۴۲	-----	-----	-----	-----
۳ پیوند اجتماعی	-----	-----	-----	-----	۰/۰۲۶	۰/۰۲۹	۰/۰۳۸	۰/۵۷۳
۴ احساس محرومیت	-----	-----	-----	-----	۰/۰۸۴	۰/۰۹۸	۰/۱۷۱	۰/۰۰۲
۵ میزان دینداری	-----	-----	-----	-----	۰/۱۳۲	۰/۱۴۰	۰/۲۰۹	۰/۰۰۱
۶ کنترل بیرونی	-----	-----	-----	-----	۰/۰۰۸	۰/۰۰۹	۰/۰۱۳	۰/۸۶۲
۷ ارزیابی دولتی بودن	-----	-----	-----	-----	۰/۰۳۲	۰/۰۳۴	۰/۰۵۵	۰/۴۸۳
۸ ارزیابی فایده داشتن	-----	-----	-----	-----	۰/۰۹۱	۰/۰۹۴	۰/۱۴۴	۰/۰۰۲

۳.۴ بررسی و آزمون مدل ساختاری

در مدل زیر به بررسی آزمون الگوی ساختاری و بررسی ضرایب مسیر (Beta) رگرسیون یک متغیر بر دیگری است. همچنین در قالب ماتریس همبستگی اثرات مستقیم، غیرمستقیم و اثرات کل در جدول آورده می شود.

مدل ۲. الگوی مدل ساختاری PLS پژوهش

جدول ۸: وضعیت ضریب تعیین و ضریب تعدیل یافته R^2 مدل مسیر

متغیرها	ضریب تعیین
احساس محرومیت	.۳۱
نگرش به فساد	.۸۷
پیوند اجتماعی	.۴۲

نقد و تحلیل جامعه‌شناختی نگرش به فساد اداری ... (ابراهیم میرزایی) ۱۶۱

ضریب تعیین متغیر احساس محرومیت برابر با ۳۱٪، نگرش به فساد برابر با ۸۷٪ و متغیر پیوند اجتماعی برابر با ۴۲٪ درصد است. با توجه به مقدار مورد نظر می توان گفت، ضریب تعیین عمده ی متغیرهای تحقیق در حد سطح قوی ارزیابی می شود.

جدول ۹. وضعیت گزارش اندازه اثر F² مدل ساختاری

متغیرها	نگرش به فساد	احساس محرومیت	پیوند اجتماعی
احساس محرومیت	۳/۲۰		۰/۲۶
دولتی بودن	۳/۲۴		
دینداری	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۷۲
فایده مندی	۰/۰۳		
پیوند اجتماعی	۰/۵۳		
کنترل بیرونی	۰/۳۹		

در جدول زیر اندازه اثر متغیرهای برون زا بررسی شده که طی آن برای متغیر احساس محرومیت ۳/۲۰، دولتی بودن ۳/۲۴، میزان دینداری ۰/۰۱، ارزیابی فایده مندی ۰/۰۳، پیوند اجتماعی ۰/۵۳ و کنترل بیرونی ۰/۳۹ بوده است و می توان گفت که میزان دینداری و ارزیابی فایده مندی از میزان تاثیر ضعیف و مابقی متغیرها در تبیین متغیر پنهان برون زای مورد نظر تاثیر قوی داشته اند.

جدول ۱۰. گزارش ضرایب استاندارد مسیر

متغیرها	نگرش به فساد	
	ضریب استاندارد	اثرات غیر مستقیم
احساس محرومیت	۰/۸۵	اثرات کل ۰/۸۵
دولتی بودن	۰/۷۹	
دینداری	۰/۰۵	۰/۰۴
فایده مندی	۰/۰۹	
پیوند اجتماعی	۰/۵۵	۰/۴۷
کنترل بیرونی	۰/۲۹	

نتایج جدول بالا نشان می‌دهد که متغیر احساس محرومیت بیشترین اثر کل (مستقیم و غیرمستقیم) و متغیر پیوند اجتماعی نیز کمترین اثر بر نگرش به فساد (متغیر وابسته) را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱۱. گزارش فرضیه‌ها

نتیجه	سطح معناداری	مقدار آزمون T	مقدار ضریب	رابطه متغیرها
تایید	/۰۰۰	۵/۵۱	/۷۷	احساس محرومیت-نگرش به فساد
تایید	/۰۰۰	۴/۳۵	/۱۸	ارزیابی دولتی بودن-نگرش به فساد
رد	/۳۴۱	/۹۵	/۱۲	میزان دینداری-نگرش به فساد
تایید	/۰۰۰	۳/۳۲	/۰۴	ارزیابی فایده مندی-نگرش به فساد
رد	/۴۹۸	/۶۷	/۰۸	پیوند اجتماعی-نگرش به فساد
رد	/۲۲۶	۱/۲۱	/۱۸	کنترل بیرونی-نگرش به فساد

با بررسی مقدار ضرایب حاصل از رابطه بین متغیرهای مستقل با متغیر وابسته در جدول ش ۱۲ مشخص شد که افرادی که از میزان احساس محرومیت بیشتری برخوردار بوده و نیز ارزیابی پاسخگویان از دولتی بودن فساد و همچنین پاسخگویانی که ارزیابی سودمندان و فایده‌نگران از ارتکاب فساد به لحاظ ذهنی داشته‌اند، نگرش مثبت تری به فساد داشته و فرضیات مربوط به آنها تایید شده است.

گزارش برازش مدل از طریق معیار که برای سنجش میزان تناسب وضعیت معرف‌های یک متغیر و نیز وضعیت روابط بین متغیرهای مختلف استفاده می‌شود. این معیار بین صفر و یک در نوسان است. نقطه برش آن ۰/۰۸ در نظر گرفته و مقدار آن هرچه کمتر باشد، تناسب مدل مطلوب‌تر است (غیاثوند، ۱۳۹۷: ۱۷۰). مقدار ارزیابی کیفیت مدل مسیر پژوهش برابر با ۰/۰۵ است که با توجه به کمتر بودن آن از معیار می‌توان نتیجه گرفت که مدل مسیر پژوهش از کیفیت لازم برخوردار است.

جدول ۱۲. گزارش تناسب کل مدل مسیر

SRMR=0/05	ریشه دوم میانگین مربعات باقیمانده استاندارد شده
-----------	---

۵. بحث و نتیجه‌گیری

ایستارها و باورهای ذهنی رابطه تولیدی و هم افزا با رفتار فرد داشته و به عنوان الگوی مرجع نقش تسهیل‌گری در جهت‌دهی به تمایلات و جهت‌گیری مثبت یا منفی رفتار و کنش فرد ایفا می‌کند. یافته‌های پژوهش فعلی موید این است که نگرش به فساد در بین جمعیت مورد مطالعه با اختصاص ۴۶ درصد و میانگین ۲/۲ که وضعیت مناسبی نیست، به‌عنوان آمادگی ذهنی پیش از عمل و تفسیری ذهنی آدمیان از اعیان اجتماعی متاثر از عوامل چندگانه (سطح خرد و کلان) می‌باشد. به‌طوریکه احساس محرومیت در ارتباط با رفاه اقتصادی و دستیابی به قدرت سیاسی و در مجموع احساس بی‌عدالتی شرایط شکل‌گیری و جهت‌گیری فکری مثبت نسبت به فساد فراهم می‌نماید و به تعبیر "گر" در چنین شرایطی کنشگران و افراد جامعه میان انتظارات ارزشی خود و توانایی ارزشی محیط اختلاف و شکاف می‌بینند. در حقیقت کنشگران معتقدند که مکانیزم انجام فساد به‌عنوان عامل مقاومت و ابزار احقاق حق و در راستای عدالت، کاهش تبعیض و کاهش محرومیت می‌باشد. همزمان ارزیابی و تلقی دولتی بودن از فساد داشته که بر اساس آن گروه‌هایی به واسطه برخورداری از رانت‌هایی در بخش دولتی و رسمی امکان فساد و سوءاستفاده از منابع (مادی/غیرمادی) جامعه دارند. در پرتو مباحث نظری که پیش‌تر آمد و با عنایت به نتایج، براساس نظریات کرچ و راکیچ در مورد رابطه نگرش با تعلق‌گروهی و عضویت‌گروهی مانند جنسیت، نگرش به فساد را تحت تأثیر قرار دهد. در حقیقت نگرش فردی یا گروهی است و در بسیاری از مواقع نگرش ما نسبت به فساد ناشی از موقعیت‌های گروهی است. رابطه نگرش به فساد با ارزیابی فایده‌مندی یکی از مهمترین رابطه‌ها و فرضیه‌ها است که بیانگر نقش سودمندی به‌عنوان یک چهارچوب عملی به‌وسیله افراد جهت سنجش و سبک‌وسنگین کردن رفتار خود به‌کار گرفته می‌شود و بر اساس آن فرد با تاویل‌گری به محاسبه و سرمایه‌گذاری منافع حاصل از رفتار خود در مقابل هزینه‌های قبل از فساد می‌پردازد. در چنین وضعیتی هزینه‌ها (کمی و کیفی) به‌عوامل مختلفی از جمله قاطعیت نظام قضایی در برخورد با مفسدین، کارایی سازوکارهای نظارتی و بازرسی در شناسایی موارد فساد، حساسیت رسانه‌ها و افکار عمومی، کیفیت فرصت‌های شغلی در بازار آزاد و قبح و زشتی فساد اداری در فضای عمومی جامعه بستگی دارد و باید اقداماتی در راستای افزایش هزینه‌های ارتکاب فساد اتخاذ گردد. آنچه میزان تقاضا برای فساد را

تعیین می‌کند، قیمت نسبی آن است. به بیان دیگر، کم هزینه بودن فساد، احتمال ارتکاب آن را افزایش می‌دهد. در مجموع و با تعمیم نتایج نظری می‌توان گفت که فساد موجبات انحطاط و فروپاشی اجتماعی را فراهم و سیاست‌های دولتی و غیردولتی را در تضاد با منافع اکثریت قرار می‌دهد که باعث به هدررفتن منابع ملی می‌شود و نیز کارایی و اثربخشی دولت‌ها، سازمان‌ها و تشکیلات بزرگ اداری را در هدایت امور کاهش می‌دهد. از این طریق، اعتماد مردم نسبت به دستگاه‌های دولتی و غیردولتی کاهش یافته و پیامدهایی چون بی‌تفاوتی، تنبلی و بی‌کفایتی افزایش و به دنبال می‌آورد. باید نظام سیاسی همزمان سعی در گسترش و بسط برنامه‌های توسعه با محوریت عدالت در دستور کار قرار داده و در توزیع منابع و فرصت‌ها به صورت عادلانه، اهتمام در مشارکت تمام گروه‌های اجتماعی و نهادهای مدنی غیردولتی داشته باشد و تبعیض‌آمیز با مردم و گروه‌ها رفتار نکند. درحقیقت زمینه را برای رقابت عادلانه و مشارکت گروه‌ها فراهم نماید. چرا که می‌توان ادعا کرد بسط عدالت، رقابت عادلانه و مشارکت گروه‌ها به میزان زیادی در کاهش و بروز و ظهور فساد در نتیجه ایجاد نگرش منفی و قبیح به فساد تاثیر دارد و از سوی دیگر با استفاده از رسانه‌های جمعی، به معرفی بیشتر قبح و پیامدهای فساد در جامعه پرداخته و به نهادینه کردن فرهنگ ارزش‌های ضد فساد و هم‌آهنگ با توسعه اقدام کند. البته همزمان نیز نهادهای امنیتی، قضایی و نظارتی هزینه‌ها (کمی و کیفی) و سودمندی ارتکاب به فساد را گسترش و افزایش دهند. نتایج تحقیق با نظریه کرچ (نقش نگرش در شکل‌دهی به رفتار)، نظریه فیش بین و آیزن (نگرش سودمندی و ارزیابی فایده)، لمبرت (وابستگی نگرش به تعلقات گروهی)، و رویکردهای محرومیت نسبی، رویکرد رانت‌جویی و رویکرد هزینه‌فایده و نیز با نتایج پژوهش‌های حقیقتیان (۱۳۹۶)، رفیع‌پور (۱۳۸۸) و عابدی و همکاران (۱۳۹۸) همخوانی دارد.

۱.۵ راهبردهای پیشنهادی

با امعان نظر در نتایج و با امتناع از رویکرد تحویلی-تقلیلی به "نگرش" و "فساد"، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

- برنامه ریزی‌های فرهنگی باید متناسب و همسو با ارزش‌های کار، تلاش و فعالیت مفید در جامعه و مقوم سبک زندگی مبتنی بر هنجارهای سالم و پاک باشد. به

صورتی که سیاستگذاری فرهنگی باید ارزش‌هایی را ترویج و تعمیم دهد که فساد و اقدام‌کنندگان به فساد در جامعه از جلوه‌ایی زشت و منفی در جامعه برخوردار بوده و عرصه بر شکل‌گیری چنین فعالیت‌هایی تنگ شود.

- رسانه‌های جمعی و گروهی ضمن بازنمایی وجوه منفی فساد و ارزش‌های مترتب بر آن، با استفاده از کارکرد واقعی خویش و در فضای نسبتاً آزادانه به افشاگری و گزارش‌دهی در ارتباط با فساد پرداخته و با نشر و توزیع اطلاعات و تحلیل‌های ضد فساد، به آگاهی عمومی و جمعی در راستای مبارزه با فساد کمک کنند.

- بسط و اهتمام بیشتر و گسترده نگرش، ارزش، هنجارها و باورهای اخلاقی و دینی مرتبط با زندگی سالم (کاری و غیرکاری) و تقویت قبح اخلاقی ارتکاب به فساد در جامعه.

- توجه به توسعه همه‌جانبه، متوازن و عادلانه در بین تمام بخش‌ها، گروه‌ها و مناطق جغرافیای جامعه که طی آن حس بی‌عدالتی و محرومیت در بین افراد جامعه شکل گیرد و همزمان به مدیریت رابطه بین امکانات و توانایی محیطی و انتظارات ارزشی جامعه اهتمام جدی شود و از شعارگرایی محض پرهیز شود.

- با اتخاذ راهکارها و اقدامات قضایی و نظارتی قوی در محیط‌های دولتی/رسمی و غیردولتی و اجتماعی، هزینه‌های (کمی و کیفی) ارتکاب به فساد چند برابر کرده و افزایش دهند. با توجه به نتیجه تحقیق بخش مهمی از این اقدامات باید در ساحت رسمی و دولتی باشد که به دنبال آن این حس و گمان که فساد ریشه و بستر دولتی بودن دارد روند کاهشی پیدا کند. چرا که وجود تلقی از اینکه فساد پدیده‌ایی دولتی است هم به بازتولید فساد کمک می‌کند و هم مرتکبین چندان به نتایج اقدامات و هزینه‌های ارتکاب به فساد تامل نمی‌کنند.

کتاب‌نامه

- بخارایی، احمد (۱۳۹۵). جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی در ایران، نشر جامعه‌شناسان، تهران.
برجیسان، عادل (۱۳۹۵) کانال‌های تاثیرگذاری فساد بر رشد اقتصادی در اقتصادهای رانتی و غیررانتی، دانشگاه بوعلی سینا، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، گروه آموزشی اقتصاد، رساله مقطع دکتری.

بیرو، آرن (۱۳۸۰). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، نشر کیهان.
پاتریک، برت (۱۳۸۹). نظریه های جامعه شناسی، ترجمه محمد خانی، نشر رخ داد نو، تهران، چاپ اول.

حقیقتیان، منصور، بلوردی، مصطفی زهیر، بلوردی، طیبه (۱۳۹۶). مقاله "عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر نگرش به فساد در میان شهروندان کرمانی"، مجله مسائل اجتماعی ایران، سال هشتم شماره ۲، پاییز و زمستان؛ صص ۵۵-۷۵.

خدری، بهزاد. محمدزاده مقدم، عبدالله. و مؤمنی ماسوله، فریده (۱۳۹۵). عوامل اجتماعی مؤثر بر فساد اداری در سازمان های دولتی شهر سنندج، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۱۶، شماره ۶۰، صص ۱۳۷-۱۷۲.

دادگر، حسن، معصومی نیا، غلامعلی (۱۳۸۳). فساد مالی، تهران، نشر کانون اندیشه جوان.
دیانا، کندال (۱۳۹۲). جامعه شناسی معاصر، فریده همتی (مترجم)، تهران، نشر جامعه شناسان، چاپ اول.

ریبعی، علی (۱۳۸۷). زنده باد فساد. تهران، نشر سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۸). سرطان اجتماعی فساد، نشر سهامی انتشار، تهران، چاپ دوم.
زرندی، سعید، معدنی، جواد (۱۳۹۴). مقاله "طراحی مدل بومی مبارزه با فساد اداری در ایران"، مجله دانش ارزیابی، سال هفتم، شماره ۲۴، صص ۲۴-۵.

صالحی، مصطفی (۱۳۹۹). عوامل بروز فساد اداری از دیدگاه اسلام، فصلنامه علمی - حقوقی قانون یار، دوره چهارم، شماره چهاردهم، تابستان، صص ۱۳۱-۱۱۰.

صیادزاده، علی (۱۳۹۵). بررسی فساد و سرمایه اجتماعی در الگوهای رشد: یک مطالعه بین کشوری، دانشگاه مازندران، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، رساله مقطع دکتری.

طالقانی، غلامرضا، طباطبایی، زهرا، غفاری، علی (۱۳۹۳). بررسی عوامل فردی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری در شعب بانک سپه استان قم، مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره ۱۲، شماره ۲، تابستان، صص ۲۵۳-۲۳۵.

عابدی، حسن، جعفری، احمد (۱۳۸۹). مقاله "مقایسه ادراکات، تجربیات و نگرش های کارکنان زن و مرد نسبت به فساد و سلامت اداری، فصلنامه مدیریت راهبردی، سال سوم، شماره ۳، صص ۱۱۹-۱۰۱.

غیاثوند، احمد (۱۳۹۷). مدل یابی معادلات ساختاری Smart PLS، نشر دانشگاه علامه طباطبایی، تهران. چاپ اول.

نقد و تحلیل جامعه‌شناختی نگرش به فساد اداری ... (ابراهیم میرزایی) ۱۶۷

غیاثوند، احمد، دهکردیان، پریسا (۱۳۸۸)، مقاله "بررسی نگرش جوانان نسبت به عملکرد اینترگران"، فصلنامه مطالعات ملی، دوره ۳۷، سال دهم، ش ۱.

فیروزجائیان، علی اصغر، محمودیان، معصومه (۱۴۰۰)، مقاله "مرور نظام مند مطالعات علمی انجام‌شده در حوزه فساد اداری در ایران" دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال دوازدهم، شماره ۲، پاییز و زمستان، صص ۲۲۰-۲۰۱.

فیلپ، مارک (۱۳۸۱). تعریف فساد سیاسی، ترجمه ی محمد طاهری و میرقاسم بنی هاشمی، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.

قائم‌اصل، مهدی، ولاتی، فیروز (۱۳۹۸). بررسی تأثیر فساد اداری بر سلامت مالی در نظام بانکی ایران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، سال بیستم، شماره دوم، تابستان، صص ۲۱۲-۱۷۷.

کریمی، یوسف (۱۳۹۹). روان‌شناسی اجتماعی، تهران، نشر ارسباران.

میرزایی، ابراهیم، احمدی، یعقوب، بخارایی، احمد، نایی، هوشنگ (۱۳۹۶)، مقاله "عوامل جامعه‌شناختی موثر بر قانون‌گریزی با تأکید بر ابعاد اداری و مالی (مورد مطالعه: استان خوزستان)"، پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، سال دهم، شماره سوم (پیاپی سی‌ونهم) پاییز.

هیوود، پل (۱۳۸۱)، فساد سیاسی، ترجمه محمد طاهری و میرقاسم بنی هاشمی، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۳۸۴-۱۴۰۰.

Alam, M.(1995), A Theory of Limits on Corruption and some Applications. *Kyklos Journal*, Vol.48.,No3,Pp419-435.

Beblawi, Hazem and Giacomo Luciani(1987) *Rentier State*, London Croom Helm Pub.

Boerner, K. and Hainz, C.(2006),*The Political Economy of Corruption and the Role of Financial*.

Gurr,Ted,R(1967).*Psychological Factors in Civil Violence*,London:World Politic.

Glock and Stark (1970). *The Dimension of Religiosity: Religion and Society in Tensnio*. Chicago: Rand Mc Nally

Theobald, R.(1990). *Corruption, development, and underdevelopment*. Duke U, Press, Durham, NC.

Tsuik, T. & Cheng, Y. C.(1999) *School Organizational Health and Teacher Commitment: A Contingency Study with Multi-Level Analysis*. *Educational Research and Evolution*, No. 3, Iss. 5, 249-268.

Turner, Janathan.H(2003), The Structure of Sociological Theory, California: Thomson, Wadsworth.

World Bank(2020). Worldwide Governance Indicators 2020: Country Data Report for Iran.
www.worldbank.org/wbi/governance/.

WJP. Transparency International. from <http://www.transparency.org>

